

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

als zodanig gebrekkig is en er bijgevolg ook geen symbolische verwerking mogelijk is. Dit zien we bijvoorbeeld bij chronische psychosomatische toestandsbeelden die zich nooit lenen tot een verbinding met het symbolische. Tussenvormen, bijvoorbeeld ten gevolge van ernstig trauma, doen zich voor waar het somatische en het symbolische wel met elkaar verbonden zijn maar de metaforisering van somatische symptomen gebrekkig en rudimentair blijft, en de symboliserende processen blijven steken op een basaal en prereflexief niveau. In de derde vorm is de symbolisering ook procedureel en linguïstisch meer uitgewerkt, zoals in de <hysterische> symptomatologie. Diamond benadrukt dat dit drieluik een continuüm is van elkaar overlappende verhoudingen tussen soma en semiotiek. Fundamenteel is er geen tegenstelling tussen lichaam en symbool, maar de verbinding tussen beide kan wel in verschillende gradaties verstoord zijn.

Diamond bezorgt met dit boek een zeer lezenswaardig onderzoek van de status van het lichaam in de psychoanalyse. Dat ze daarbij eigen accenten legt en bepaalde invalshoeken — zoals de kleiniaanse en de lacaniaanse — wat snel afhandelt, kunnen we haar moeilijk kwalijk nemen. Belangrijker is de vraag: heeft zij, in tegenstelling tot haar voorgangers, het lichaam-geestdualisme dan wél overwonnen? Volgens mij niet. Alleen al het voortdurend herhalen dat niet het lichaam maar de ander eerst komt — <otherness first> — betekent dat het ook haar niet lukt een hiërarchie te vermijden. En elke hiërarchie sluit een werkelijk monisme uit. In tegenstelling tot wat Diamond lijkt te willen zeggen, is ook een consequent toegepast intersubjectief model een dergelijke hiërarchie niet vreemd en heft dat het dualisme dus evenmin op. Is dat erg? Volgens mij niet. Wat is er mis met een zeker dualisme zolang we de respectieve actoren — organisme, psyche en wereld — in elkaars verlengde zien en niet opvatten als tegenpolen? Dat de drie onontwarbaar zijn en het spanningsveld ertussen

onophefbaar is, lijkt mij meer te stroken met de werkelijkheid dan een breuk of een eenheid. Diamonds boek levert in ieder geval een belangrijke bijdrage aan een beter begrip van dit spanningsveld. Meer hoeft dat niet te zijn.

Kort en krachtig

Signalement van

Willem Ietswaart (2013). *Wat is dan de mens?* Amsterdam: Sjobbolet. ISBN 978 9 491 11014 6, 220 pp., € 23,50

SJEF HOUPPERMANS

Willem Ietswaart (1924) is psycholoog-psychoanalyticus te Groningen. Hij promoveerde in 1952 op *Kierkegaard's concept of faith* en was vooral actief op het grensgebied van filosofie en theologie. Psychoanalyse heeft altijd een spilfunctie ingenomen in zijn denken.

In de aforismenbundel *Wat is dan de mens?* doet hij vanuit zijn achtergrond rake uitspraken op het snijvlak van de psychoanalytische praktijk en reflectie daarover, in een mix van ratio en affect. In zijn nawoord tracht hij kunstig te definiëren hoe voor hem concrete relaties en gebeurtenissen door analyse en invoelen worden bewerkt. Het eerste gedeelte van de bundel heeft een universele, globale invulling met rubrieken als *Taal, Tijd en Werkelijkheid*, terwijl in de tweede helft individuele vragen aan bod komen, onder andere onder de kopjes *Leven en dood* en *Het psychische* (en de *Coda* geeft een krachtig slotakkoord, met als uitsmijter: <Aan het einde van al onze wegen staat de paradox>). Het is niet verwonderlijk dat in de afdeling over het psychische, naast uitspraken over de therapie en opmerkingen over gevoelens als liefde en angst (de meest menselijke want de minst grijpbare ervaringen volgens de auteur), ook de psychose aan bod komt. Zo luidt aforisme 777

(What's in a number?): 'Neurose is een plek waar de diepten van de persoon kortsluiting maken met de oppervlakte. Zoveel te erger de plek bij psychose.' Ietswaarts vervolgt in 778 met: 'Neurose betekent mild-falende verinnerlijking. Psychose etc. duidt op catastrofale niet-verinnerlijking', wat we dan zelf wel moeten invullen.

In het algemene deel van Ietswaarts bundel was psychose ook al ter sprake gekomen, maar dan in een andere toonzetting. In de sectie *Binnen-buiten* lezen wij namelijk onder 358: 'Psychisch gezond of ziek zijn hangt af van het vermogen binnen en buiten van elkaar te onderscheiden', en bij 361: 'Bij een psychose kunnen de problemen diep liggen, maar ze zijn niet innerlijk, namelijk niet verinnerlijkt. Buiten belet hier binnen.'

Het voorbeeld van de psychose geeft aan waarin de kracht van deze bundel schuilt: de aforismen zijn niet bedoeld om een definitie te geven, maar draaien talige rondjes die raken aan onze ervaringswereld.

Het is opvallend dat Ietswaarts sectie 16, *Kunst*, de kortste van allemaal is met maar zestien items, maar er staat wel een heel fraaie uitspraak over literatuur in, 1174: 'Een reden waarom mensen graag romans lezen: de vele verloren momenten uit hun *eigen* leven worden weer gewekt, bewust, half bewust en onbewust. Dat is de kunst van de schrijver.' Het aforisme vat dit kernachtig samen.

De bundel combineert de wijsheid van een lang leven met de jeugdigheid van heldere opmerkzaamheid. De rake typering en vormen telkens vertrekpunten om de geformuleerde gedachten in de eigen ervaringswereld uit te werken. Ze zijn als de Japanse papieren kunstwerkjes (origami), die in het water geplaatst zich openvouwen en in volle glans en kleur schitteren.

Wat zit er in het stopcontact?

Bespreking van

Sjef Houppermans, Jos de Kroon & Peter Verstraten (red.) (2014). *Psychose en de kunsten*. Leuven/Apeldoorn: Garant. ISBN 978 9 044 13197 0, 199 pp., € 23,-

MARIT VAN DER MEULEN

Psychoanalytici en film- en literatuurwetenschappers maakten gezamenlijk een bundel, getiteld *Psychose en de kunsten*, rond het thema van de verhouding tussen binnen- en buitenwereld. De bundel bevat onder meer een tweetal theoretische beschouwingen over Lacans theorie van de waan, een artikel over Nijinski, een beschouwing over het theater van de wreedheid zoals Antonin Artaud dat voorstaat en een verslag over een geslaagde muziektherapie.

Waar de empirische psychologie universele wetmatigheden tracht te vinden in te observeren objecten met het doel verandering te voorspellen, probeert Houppermans met zijn redactie nu juist — principieel — het particuliere te begrijpen in de psychose én in de kunst. Wat is fantasie? Hoe sluit de binnenwereld op de buitenwereld aan? Wat gebeurt er op de grens van de individuele waarneming? Hermeneutiek en psychiatrie ontmoeten elkaar in de interpretatie van waan, beeld, klank en woord: negen artikelen geïnspireerd door de ideeën van Lacan over psychotische patiënten én over het werk van allerlei kunstenaars.

Eén vraag uit de talloze in deze bundel: waarom probeert patiënt Richard door de FBI geplaatste chips te verwijderen door alle stopcontacten in zijn huis te demonteren? Jos de Kroon, Stijn Vanheule en Abe Geldof leveren de psychoanalytisch theoretische bijdragen aan de bundel. Zij vergelijken Freud en Lacan met elkaar. Freud verklaart de psychose vanuit het driftmodel. Heel kort samengevat: de adaptatie aan de reali-